

Šulekovim, Dapčevim i Ladanovim smjerom. Najviše se to osjetilo na području književne kritike i kulturne publicistike pa je npr. *muzika* ustupala mjesto *glazbi*, *kompozija skladbi*, *kompozitor skladatelju*, stala se naglo širiti riječ *tijek* i *sl*. To je imalo takvu snagu da je počelo zadirati i u društveno i državno područje. *Fond za naučni rad* zamijenjen je *Fondom za znanstveni rad*, čak je i *saobraćajna dozvola* službeno promijenjena u *prometna dozvola*. Da se u to dobije cjelovit uvid, bit će potrebna posebna istraživanja, ali je spomenuto dokaz da je već i prije potpune hrvatske slobode učinjeno mnogo na vraćanju hrvatskoga književnoga jezika svojim korijenima i svojem pravom toku. On je do Deklaracije usmjeravan jednim smjerom, a od Deklaracije drugim. Prema tome Deklaracija je u svemu kamen međaš, označuje kraj jednoga razdoblja i početak drugoga, zavrijedila je dakle da je uvijek imamo na umu, a ne samo o obljetnicama.

Sažetak

Stjepan Babić, sveuč. prof. u m., Zagreb
UDK 800.853(091):808.62, pregledni članak,
primljen 16. 1. 1997., prihvaćen za tisak 27. 1. 1996.

A Milestone Declaration

The Declaration on the name and status of the Croatian language, adopted in 1967 by eighteen Croatian scientific and cultural institution, meant a break with linguistic unitarianism aimed at merging two separate languages, Croatian and Serbian, into one – Serbo-Croatian – in fact, Serbian. The Declaration was a ringing NO from the Croatian side to the unitarian efforts of previous periods, which makes it a milestone in the history of Standard Croatian.

TRI DESETLJEĆA POSLIJE

Dalibor Brozović

Prošlo je već trideset godina od donošenja, prihvaćanja i objavljivanja "Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika" u ožujku godine 1967. Očito je kako je to proteklo razdoblje sada već zaslužilo ozbiljan, iscrpan, sustavan i dokumentiran osvrt i sigurnu, pouzdanu ocjenu. Na veliku žalost svih nas valja ustvrditi kako za to još uvijek nema pravih uvjeta. Naime, u povijesti svakoga naroda malo je odsudnih događaja istodobno i kulturnoga i političkog nacionalnoga značenja što se mogu uspoređivati s izvanrednom važnosti Deklaracije za hrvatski narod, ali ni hrvatska historio-

grafija ni hrvatska filologija nisu još sustavno i iscrpno obradile ni sam činjenični slijed vezan uz Deklaraciju, uz iracionalno bjesomučne velikosrpske i jugounitarističke reakcije na nju i naglo stišavanje tih barbarstava, uz ulogu Deklaracije u zbivanjima hrvatskoga proljeća i njezine reperkusije oko revizija Ustava u sedamdesetim i osamdesetim godinama, i konačno u jezičnome razvitku nakon demokratskih izbora u god. 1990.

Drugim riječima, za zaokruženu i sveobuhvatnu ocjenu potrebne su faktografske predradnje, a upravo toga nema. Jednostavno, nije mi poznato, primjerice, da je tko doktorirao s kakvom temom vezanom uz Deklaraciju, niti da se sada radi koja takva teza. Naravno, u olovnim jugoslavenskim vremenima, osim, možda, samoga konca osamdesetih, i nije bilo moguće prijaviti takvu tezu (pozitivnu, razumije se, jer grdnje bi bile čak poželjne), no od tada je prošlo gotovo cijelo jedno desetljeće. Moglo se doduše raditi u inozemstvu, ali tko se mislio vraćati kući, nije mu padalo napamet započinjati znanstvenu karijeru pišući o Deklaraciji. No mogao se animirati tko od stranih slavista. Ipak, ni za njih nije bilo zgodno zamjerati se onima koji odlučuju o stipendijama, o pozivima i slično.

Dokumentacija u Matici hrvatskoj uništena je 1971. nakon Karadorđeva, a nije je ni bilo mnogo, jer se već pri donošenju Deklaracije znalo da će biti raznih napadaja na nju (nisu se doduše očekivali baš onako divljački progoni!). Godine su prolazile, sjećanje se istanjivalo, slike izbljeđivale, jer se o Deklaraciji nije mnogo čak ni govorilo, a kamoli pisalo. Tako se moglo dogoditi i to da se u osamostaljenoj Hrvatskoj nitko nije mogao odmah sjetiti ni punoga sastava onoga sedmočlanog povjerenstva koje je Upravni odbor Matice izabrao 9. ožujka 1967. sa zadaćom da sastavi tekst Deklaracije kako bi mogao biti prihvaćen u Matici i drugim hrvatskim kulturnim i znanstvenim ustanovama. Tako Josip Pavičić piše početkom 1991. da su članovima toga povjerenstva bili (po abecednome redu) Miroslav Brandt, Dalibor Brozović, Radoslav Katičić, Tomislav Ladan, Slavko Mihalić i Slavko Pavešić,¹ što je sve točno, a za mogućega sedmog člana navodi (po sjećanjima nekih sudionika u događajima onih dana) na izbor imena dvojice onodobnih Matičinih dužnosnika, što nije bilo točno, jer je sedmi bio Vlatko Pavletić,² koji se nije zadržao u Povjerenstvu do konca rada.

Danas je nerazumljivo i zašto u Povjerenstvu nisu bili Ljudevit Jonke i Stjepan Babić, za koje bi bilo prirodno da ih po njihovu položaju i funkciji u

¹ Josip Pavičić, "Dnevnik deklaracijskih zbivanja", str. 19 (u knjižici navedenoj u bilješci 8).

² Nije se htio sam javiti kada su se u slobodnoj Hrvatskoj tražili "zaslužnici" za Deklaraciju, znao je da će se to ipak otkriti.

pitanjima hrvatskoga jezika Matica odredi u to povjerenstvo. Mogao bi danas tko nagađati o ovom ili onom razlogu, a radilo se zapravo o tome da ta dvojica, ako stvari pođu po zlu, nisu upravo zato smjeli biti ugroženi iz raznih razloga, među ostalima i zbog Jezika, koji je morao izlaziti. Uostalom, iz sličnih je razloga savjetovano i Pavletiću da napusti Povjerenstvo. Nitko dakle nije sam o sebi odlučivao, a samo to povjerenstvo, o kojem se mnogo pričalo,³ i nije bilo toliko bitno – ono je bilo samo tehnički izvršitelj naloga.

Nije danas posve jasno ni zašto je za primjer diskriminacije prema hrvatskomu jeziku uzet u Deklaraciji jedan razmjerno banalan primjer, to jest:

Da je stvarnost zaista takva, dokazuju mnogi primjeri, a među njima kao najnoviji nedavni Zaključci pete skupštine Saveza kompozitora Jugoslavije. Ti su zaključci objavljeni usporedno u srpskoj, slovenskoj i makedonskoj verziji kao da hrvatskoga književnog jezika uopće nema ili kao da je istovjetan sa srpskim književnim jezikom.

Ti zaključci zaista nisu bili vrijedni da postanu povodom jedne sudbonosne deklaracije, ali stvar je bila u tome da od mnogobrojnih važnijih primjera jezične diskriminacije nije bilo pri ruci kakva drugoga posve svježja, a da se uzeo koji stariji primjer, mogli bi diskriminatori tvrditi kako je takva praksa napuštena, kako je jezično postupanje ispravljeno, te da nema razloga za prosvjede. Naravno, to ne bi bilo točno,⁴ ali dok bi se dokazalo da nije točno, zanimanje za ta pitanja već bi opalo, a Deklaracija je bila upućena i inozemnoj osobito stručnoj javnosti, nije dakle bila isključivo za domaću uporabu i za domaću kulturnu, znanstvenu i političku scenu.

U vezi s tom posljednjom temom vrijedno je napomenuti kako inozemni odjeci Deklaracije uopće nisu istraženi. Nešto malo znamo o reagiranju hrvatskih iseljenika i izbjeglica, ali to je manje važno, jer Hrvati u svijetu, naravno, reagirali su naprosto hrvatski. Trebalo bi pak da imamo pregled svih odjeka u

³ O Deklaraciji se prilično mnogo govori u knjizi prof. dr. Miroslava Brandta *Život sa suvremenima*, Zagreb, Naklada Pavičić, 1996. Opsežni izvadci izlazili su u Vjesnikovu podlistku više od tri tjedna počev od 21. prosinca 1996. Cio je tekst posve nepouzdan.

⁴ Izlazile su i cijele knjige (zbirke, rječnici) u kojima su tekstovi donošeni u "srpsko-hrvatskoj", slovenskoj i makedonskoj verziji, katkada i u albanskoj i mađarskoj, ali pod "srpskohrvatskom" rubrikom uvijek je bio srpski jezik u latiničkom pismu. i to bez objašnjenja (o isprici da se i ne govori) što nema hrvatskoga jezika. Sam sam prikazao tri takve knjige: "O jednom izazivačkom izdanju", *Kolo*, VIII/1970, br. 2, str. 60-66; "Štetne izrasline na rječniku korisnoga bilja", *Jezik*, XIX/1971-72, br. 2-3, str. 74-85; "O nazivu jezika Srba, Hrvata, Muslimana i Crnogoraca", *Književni jezik*, Sarajevo, XIV/1985, br. 1, str. 1-9 (kraća verzija u časopisu *Sveske*, Sarajevo, II/1984, br. 5-6, str. 351-356).

inozemnome novinstvu i u svjetskoj znanstvenoj slavističkoj javnosti. Za sada se može reći samo da je Deklaracija bila uglavnom prešućivana ili joj je posvećivana mala pozornost, iako se radilo o svojevrsnoj senzaciji u socijalističkoj Jugoslaviji. Poslije je bilo nešto više osvrta na progone, ali i to malo, mnogo manje nego kada se radilo o represalijama protiv raznih disidenata. Naši pak slavistički kolege Deklaraciju su, uz rijetke iznimke, jednostavno odšutjeli. U samo doba Deklaracije nije bilo uvjeta za ozbiljnije praćenje inozemnih odjeka, ali nema opravdanja ako se to danas ne nadoknađuje.

Isto je tako neproučen odnos između javnoga jezika prije Deklaracije i nakon nje. Od uvođenja "novosadskoga" pravopisa 1960. morali smo prisilno pisati *tačka*, *tačno* i još mnogo toga.⁵ Neki su se pokoravali, drugi su u domaćim izdanjima zaobilazili kritične riječi, a u svojim tekstovima objavljuvanima na hrvatskome u inozemstvu (a katkada i u Sloveniji i Makedoniji) pisali su po slobodnoj volji, dakle u prednovosadskome obliku. Ubrzo nakon Deklaracije *tačke* i slične novosadarije tiho su nestale iz hrvatskih tekstova – nije to nigdje deklarirano ni proklamirano, ali provedeno je dosljedno. To je bio velik i nepopravljiv poraz naših jugounitarista i beogradskih velikosrpskih memorandumskih trudbenika: toliki naponi, pa ništa! No morali bismo danas znati pojedinosti o svemu tome.

Ovdje je izneseno samo nekoliko tema, a izbor bi se lako mogao proširiti.⁶ Očito je dakle da Deklaracija zaslužuje pozornost mnogo opsežniju i ozbiljniju nego što je danas uživa. To su hrvatski filolozi i kulturni radnici već uočili i još na razmeđu 1990. i 1991. odlučeno je da se od 13. do 17. ožujka svake godine slave "Dani hrvatskoga jezika", znači upravo po nadnevcima deklaracijskih zbivanja: 13. ožujka Deklaracija je prihvaćena, do 15. ožujka potpisale su je sve relevantne udruge i ustanove, a 17. je objavljena u *Telegramu*.⁷ Ideju su prihvatili Matica hrvatska i Hrvatsko filološko društvo, i od tada se u "Danima hrvatskoga jezika" svake godine pojavljuje pokoji članak o važnosti i zaslugama Deklaracije, drže se predavanja (često u gostovanju), održi se i koja svečana sjednica. No MH i HFD nemaju potrebne težine i utjecaja kako bi "Dani hrvatskoga jezika" ušli u opću svijest.

⁵ Tužno je danas gledati čak u starim brojevima *Jezika* iz šezdesetih godina razne *tačke* i druge nametnike, sve do Deklaracije. Tada je *Jezik* od 1961. pa do 1969. bio "Časopis za kulturu hrvatskosrpskoga književnog jezika" i tek 1969. postaje opet "Časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika".

⁶ Primjerice društveno-politička terminologija i frazeologija u tekstu Deklaracije, odnos Deklaracije i beogradskoga "Predloga za razmišljanje", itd., itd.

⁷ Stjepan Babić, "Pogovor", str. 44. (u knjižici navedenoj u sljedećoj bilješci).

Ove su godine, uz tridesetu obljetnicu, pokrenute dvije inicijative: da Sabor Republike Hrvatske preporuči svima da "Danima hrvatskoga jezika" posvete dostojnu pozornost, a Ministarstvo prosvjete da preporuči svim nastavnicima hrvatskoga jezika da u te dane posvete jedan sat Deklaraciji i pitanjima na koja se ona odnosi. Sabor i Ministarstvo prosvjete imaju dovoljno autoriteta da svoje preporuke provedu u život. A kada nešto uđe u škole i ponavlja se svake godine, onda to postaje dijelom opće svijesti. Jednom sam bio pisao da će naša djeca u budućnosti učiti o Deklaraciji kao što se uči o Gajevoj "Kratkoj osnovi". Vjerujem i sada da će se to i ostvariti.

Uoči "Danâ hrvatskoga jezika" mnogi se raspitkuju gdje mogu naći tekst Deklaracije i neke podatke i objašnjenja o njoj. I zaista, nema mnogo toga što bi zadovoljavalo te potrebe. No postoji jedna knjižica koju je Matica hrvatska izdala početkom god. 1991,⁸ gdje se uz tekst Deklaracije nalaze i prilozi J. Pavičića, S. Babića i D. Brozovića o Deklaraciji. Prvo je izdanje te knjižice brzo bilo rasprodano, pa je izdano i drugo, ali ostao je veći dio naklade toga II. izdanja do danas na skladištu MH i primjerci se mogu dobiti uz veoma nisku cijenu. Čini se da će dio otkupiti Ministarstvo prosvjete i razaslati školskim knjižnicama, što će biti zaista ozbiljan doprinos jezičnoj kulturi i nastavi hrvatskoga jezika. No to su tek prvi koraci. Hrvatska filologija i hrvatska javnost očekuju da će se u dogledno vrijeme pojaviti monografije o raznim pitanjima oko Deklaracije, njezine uloge i njezinih plodova.

Sažetak

Dalibor Brozović, Leksikografski zavod, Zagreb
UDK 800.853(091):808.62, stručni članak
primljen i prihvaćen za tisak 3.2.1997.

Three Decades later

The Problems connected with the *Declaration on the Name and Status of the Croatian Language* are discussed thirty years after its proclamation and publication. The author points out that significance of a *Declaration* calls for serious, thorough, systematic and well-documented survey and reliable evaluation. This, however, is not possible to do due to incomplete facts available.

⁸ *Deklaracija o hrvatskome jeziku*, Zagreb, Matica hrvatska, 1991, 48. str. (Drugo izdanje dopunjeno u jednoj pojedinosti.)